

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

КАФЕДРА АКАДЕМІЧНОГО ТА ЕСТРАДНОГО ВОКАЛУ

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Проректор
з науково-методичної та
навчальної роботи

_____ О. Б. Жильцов
“_____” _____ 20__ року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ОСНОВИ ВОКАЛЬНОЇ ІМПРОВІЗАЦІЇ

Галузь знань 0202 Мистецтво

Спеціальність 8.02020401 «Музичне мистецтво»

(освітньо-кваліфікаційний рівень «*магістр*»)

2014 – 2015 навчальний рік

Розподіл годин звірено з робочим навчальним планом. Структура типова.
Заступник директора з науково-методичної
та навчальної роботи

А. О. Таранник

Робоча програма «Вокальна імпровізація» для студентів спеціальності 8.02020401 «Музичне мистецтво» „___” _____, 2014 року - 15 с.

Розробники: Ланіна Тетяна Олександрівна, викладач кафедри академічного та естрадного вокалу Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка.

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри академічного та естрадного вокалу
Протокол від “03” вересня 2014 року № 1

Завідувач кафедри

_____ О.М. Мамченко

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	
Кількість кредитів – 3	Галузь знань 0202 Мистецтво	Нормативна (за вибором)	
	Спеціальність 8.02020401 Музичне мистецтво		
Модулів – 2	Спеціалізація: Сольний спів	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 2		2-й	2-й
Загальна кількість годин - 108		Семестр	
		11-й	12-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента – 2	Освітньо-кваліфікаційний рівень: «Магістр»	Лекції	
		- год.	- год.
		Практичні, семінарські	
		24 год.	12 год.
		Лабораторні	
		- год.	- год.
		Самостійна робота	
		40 год.	20 год.
		Модульний контроль	
		4 год.	2 год.
Індивідуальні заняття:			
6 год.			
Вид контролю: <i>залік</i>			

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета дисципліни «Основи вокальної імпровізації» - розвиток творчих здібностей з імпровізації як особливий вид діяльності. Формування імпровізаційних навичок та імпровізаційного мислення, розвинути збідність реалізовувати імпровізаційний матеріал під час співу.

Завдання дисципліни – формування у магістранта:

- подальший розвиток індивідуальних імпровізаційних та композиторських здібностей.
- повноцінне оволодіння імпровізаційною технологією.
- формування індивідуального творчого методу в мистецтві імпровізації, композиції.
- досконале вивчення найкращих зразків вокальної композиції видатних імпровізаторів різних напрямів з метою творчої переробки та використання у власному виконавстві.
- засвоєння широкого кола навчальних методик та концепцій з практики навчання імпровізаційного мистецтва, застосовуючи новітні комп'ютерні технології й програми.
- підготовка універсального, професійного орієнтованого музиканта-виконавця, імпровізатора з адекватною творчою музично-художньою реакцією, здібного швидко вирішувати складні художні задачі в різних формах музикування.
- володіння основними навичками імпровізації різноманітних у різних стилях (Jazz Swing, R&B, Reggae, Rock, Medium Jazz Swing, Slow Jazz Swing, Straight Funk, Swing Funk or «Swunk», Latin Samba, Cajun, Bossa Nova);

Студент повинен вміти:

- аналізувати розділи музичної форми, мелодичні структури (фрази, мотиви)
- використовувати напрацьований матеріал з урахуванням контуру мелодичної лінії, ритмічної основи, функції основних звуків.
- засвоїти принципи джазового фразування в різних стилях, а також відрізняти фразування у швидких та повільних темпах
- мати уяву про взаємозв'язок між акордами та ладами, про мелодичні можливості обігравання одного або декілька акордів.
- вільно відтворювати будь-яку імпровізацію за заданим зразком
- вміти гармонізувати та вільно виконати мелодію естрадно-джазового змісту

Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Джазова вокальна імпровізація та витoki поняття «SCAT»

Тема 1. Визначення «SCAT»

Скет – вид вокального джазового мистецтва, складова мелодико-ритмічна імпровізація джазового вокаліста. Скет (англ. *scat*) — специфічний засіб джазової вокальної імпровізації, при якому голос використовується для імітації музичного інструменту, а спів не несе лексичного та змістовного навантаження. «SCAT» бере свій початок із музики Західної Африки, де ударні звуки інструментів замінювались вокалізацією, де визначені звуки замінювали нормальний ритм. «SCAT» у свій час набув популярності серед джазових співаків США, які намагались імітувати голосом звуки джазових інструментів.

Основні поняття теми: історія виникнення «скету», інструментальний вокал, традиційний «скет», сучасний «скет», вокальна імпровізація.

Тема 2. Ритмічна побудова «скету». Ритмічні етюди.

Джазова ритміка – ритміка, в понятті не стільки специфічне ритм-оформлення звуковисотності, скільки ритм-виконавську манеру. Ритм-виконавська манера джазу не підлягає точній фіксації та засвоюється музикантами завдяки постійному слуханню відомих виконавців джазу. У джазовій термінології цю ритм-виконавську манеру називають свінгом (англ. *swing* – гойдання).

Сутність джазової ритміки залежить від складових її компонентів: абсолютно строгий темпометр та форма, тернарний принцип ритмічних пропорцій, синкопування, поліритмія й поліметрія. Ці компоненти направлені на створення «розгойдування» опорних метричних долів.

Основні поняття теми: ритм, ритміка, свінг, тернарний принцип, макросвінг, мікросвінг, «офф-біт», граунд-біт, ритм-група, риф, бібоп, синкопа

Тема 3. Артикуляційна особливість вокальної імпровізації. Голосні звуки та акценти. Складові артикуляційні вправи. Використання акцентів у вісімках, тріолях та шістнадцятих.

Заміна в межах одного звуковідтворення (мовного складу, музичного звуку) колориту (тембру), іноді в сукупності із змінами висоти тону, характерна й для вимови дифтонгів, а також для джазової артикуляції, інтонації, фразування.

Вибір складів для скету пов'язаний з особою атмосферою джазу – захватом переживанням чуттєвої конкретності, наповненості буття.

Вибір складів під час імпровізації не випадковий, вони мають високе асоціативне значення. Склади стають осмисленими, з одної сторони, символічні, в них святок з структурами мови – фонетичними, ритмічними, лексичними, семантичними. З іншої сторони,клади відображають позамовну дійсність (джазове інструментальне звучання) іконічні, уподібнюючись їй в чуттєво-сприймається формі. Є певний зв'язок між фонетикою англійської мови та музичною метрикою, ритмікою, артикуляцією в джазі (в скеті).

Основні поняття теми: дифтонги, аспіративний шум, nonsense syllables, акцент, редуцирований звук, «блюзовые» тона, хот-джаз.

Тема 4. Мелодійні побудови «скету». Традиційні мелодичні моделі. Складові вправи під час переходу до імпровізації. Варіативність вокальних прав.

В класичному джазі існує не один, а два типи мелодичної лінії: мелодія теми та мелодія імпровізації. Мелодія теми - банальний 12- або 32-тактовий тематичний вірець легкої музики. Мелодія імпровізації (в класичному джазі) – тісно пов'язана зі звичайною примітивною гармонією та структурою теми, але більш вільна від її мелодичної лінії. Основою мелодичною лінією в доавангардному джазі був мотив, який будував фразу. Фраза конструювала обидві типи мелодії. Саме фраза квадрату є єдиним оригінальним досягненням джазової мелодики, запорукою її потенційних можливостей і одночасно причиною зростаючої езотеричності авангардного джазу і його остаточного розриву з естетикою популярного мистецтва.

Основні поняття теми: субмотив (інтонація), мотив, фраза, речення, поняття „стандарт”, варіативність.

Тема 5. Основна музична термінологія, яка використовується джазовому виконавстві.

Джаз – як вид професійного музичного мистецтва дуже давно глобалізувався. Перш за все, це його музична мова, яка відрізняється особливим фразуванням (свінг, особлива ритміка, гармонія, стиль, характер). Із своїм розвитком з'явилась основна термінологічна визначеність, що дає можливість більш чітко відокремлювати стильові та жанрові розподілення для полегшення орієнтування у джазовому просторі.

Основні поняття теми: традиційний свінг, неосвінг, mainstream, bop, bebop, hard bop, smooth jazz, lounge, fusion, jazz-rock, funk, soul, free jazz, avantguard, klezmer jazz, back-beat, broken-time, count-off, double-time feel, half-time feel, stop-time, time slashes, 2-beat feel, walking, down-beat, up-beat.

Тема 6. Значення мажору, пентатоніки та блюзового звукорядів у імпровізації. Вправи з використанням блюзового звукоряду.

Сучасному джазу притаманні методи імпровізаційного розвитку форми, що припускають варіаційне або варіантний розвиток теми, твір музичного матеріалу на основі обраного звукоряду. Блюзовий лад - родоначальник (прабатько) джазу. Його елементи зустрічаються у джазових композиціях незалежно від їх характеру і стилю твору, в основі якого лежить „блюзова пентатоніка”. Блюзові ноти - це знижені III, VII, а також і V ступені в мажорному звукоряді. Це надає одночасне звучання мажору і мінору, голос, який виконує блюзові ноти на тлі мажорній гармонії ритмічною групи. Таке одночасне звучання мажору і мінору є одним з найхарактерніших властивостей джазової музики.

Основні поняття теми: блюзовий звукоряд, гармонії та форми блюзу, блюзовий зворот, блюзові ноти («Blue notes»), пентатоніка, „страйд”, рифф.

Тема 7. Мелодичні прикраси притаманні джазовому співу.

Вокальні жанри (блюз (blues), спірічуел (spiritual), ворк-сонг (work song), балада) внесли в джаз виразні виконавські прийоми, які в подальшому стали невід'ємними для джазового співу. Блюзовий лад з його інтонувати, прийоми співу Шаута (shout) і Холлер (holler), використання гліссандо (glissando) і дьортітонів (dirty tones) характеризує джазовий вокал як експресивний за своєю природою. З іншого боку, поява таких стилів, як свит (sweet) і кул (cool), проникнення в джаз ритмів латиноамериканської музики, а також розвиток звукопідсилюючої техніки додало звучанню джазового вокалу інтимність, м'якість, сентиментальність.

Основні поняття теми: Plop, flip, shake, spill, smear, doit, shout, holler, glissando, dirty tones, sweet, cool.

Змістовий модуль 2. Складання вокальних імпровізацій у різних стилях

Тема 8. Побудова вокальної імпровізації залежності. Контурна риска вокальної імпровізації. Відпрацювання вокальної імпровізації за допомогою арпеджіо, звукорядів.

Звертаючись до контурної лінії в імпровізації, слід бачилися взаємозв'язок тематизму та експозиційності, надалі сприяючого вільного проведення теми. Даний спосіб викладу експозиційного тематизму передбачає кілька більш вільну виконавську трактування теми, ніж в академічно-нотному варіанті, як в фактурному, так і в інтонаційно-ритмічному сенсі. Вільне виклад теми не просто допускає, але й передбачає як деякі надмірності, так і спрощення. Займаючись вокальною лінією імпровізації, виконавець-імпровізатор виділяє тематичне зерно, опорні тони мелодії і найбільш характерні інтонаційні звороти як стабільний фактор для подальшого музикування. Розчленувавши тему на мотиви, можна приступати до мотивного розвитку допомогою повторів і секвенцій. На цьому етапі навчання можна вводити поняття "загальних форм звучання", і пояснювати логіку розвитку тематичної імпровізації. Набір загальновідомих мелодійних оборотів, пасажів і прикрас, поступово впроваджуваний в тему, і з кожним новим проведенням робить її все менш пізнаваною.

Основні поняття теми: загальні форми звучання, тематизм, екс позиційність, мотив, мотивний розвиток

Тема 9. Модальний джаз (англ. Modal jazz). Модальні джазові моделі.

В його основі лежить ладовий принцип організації музики. На відміну від традиційного джазу, в модальному джазі гармонійна основа замінена ладами - дорійським, фрігійським, лідійським, пентатонічні та інші звукоряди як європейського, так і неєвропейського походження. В модальному джазі склався особливий тип імпровізації, в якій підкреслена особливість лад та поліладових накладеннях і т. п. Складання імпровізації з використанням натуральних ладів, пентатоніки.

Основні поняття теми: Іонійський (Ionian), Дорійський (Dorian), Фригійський (Phrygian), Лідійський (Lydian), Міксолідійський (Mixolydian), Еолійський (Aeolian), Локрійський (Locrian) звукоряди, обертон, пик нон, енармоніка, діатоніка, хроматика діатон твердий, діатон м'який.

Тема 10. Стилєві особливості імпровізації.

Виконання «Blues For the Bean» у різних стилях (Jazz Swing, R&B).

Виконання «Blues For Bootz» у різних стилях (Jazz Swing, Reggae).

Виконання «Blues For Mr. Hardy» у різних стилях (Jazz Swing, R&B).

Виконання «Lord Paddington Blues » у різних стилях (Jazz Swing, Rock).

Виконання «Columbo Blues» у різних стилях (Medium Jazz Swing, Slow Jazz Swing).

Виконання «Blues For Kramer» у різних стилях (R&B, Straight Funk, R&B Swing Funk or «Swunk», Latin Samba).

Виконання «Blues For Mr. Mason» у різних стилях (Cajun, Rock).

Виконання «Blues For Mon Ami» у різних стилях (Cajun, Rock and Reggae).

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин												
	денна форма							Заочна форма					
	усього	у тому числі						усього	у тому числі				
		л	п	ла б	ін д	с.р.	м. к.		л	п	ла б	ін д	с.р. .
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Модуль 1													
Змістовий модуль 1. Джазова вокальна імпровізація та витоки поняття «SCAT»													
Тема 1. Визначення «SCAT»	6	-	2	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-
Тема 2. Ритмічна побудова «скету».	14	-	4	-	-	10	-	-	-	-	-	-	-
Тема 3. Артикуляційна особливість вокальної імпровізації. Голосні звуки та акценти.	11	-	4	-	1	6	-	-	-	-	-	-	-
Тема 4. Мелодійні побудови «скету». Традиційні мелодичні моделі.	13	-	6	-	1	6	-	-	-	-	-	-	-
Тема 5. Основна музична	4	-	2	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-

термінологія, яка використовується джазовому виконавстві.													
Тема 6. Значення мажору, пентатоніки та блюзового звукорядів у імпровізації.	13	-	4	-	1	8	-	-	-	-	-	-	-
Тема 7. Мелодичні прикраси притаманні джазовому співу.	7	-	2	-	1	4	-	-	-	-	-	-	-
Модульний контроль	-	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-
Разом за змістовим модулем 1	72	-	24	-	4	40	4	-	-	-	-	-	-
Модуль 2													
Змістовий модуль 2. Складання вокальних імпровізацій у різних стилях													
Тема 8. Побудова вокальної імпровізації залежності. Контурна риска вокальної імпровізації.	6	-	2	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-
Тема 9. Модальний джаз (англ. Modal jazz). Модальні джазові моделі.	8	-	4	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-
Тема 10. Сильові особливості імпровізації.	20	-	6	-	2	12	-	-	-	-	-	-	-
Модульний контроль	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-
Разом за змістовим модулем 2	36	-	12	-	2	20	2	-	-	-	-	-	-
Усього годин	108	-	36	-	6	60	6	-	-	-	-	-	-

5. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Визначення «SCAT»	2
2	Ритмічна побудова «скету».	4
3	Артикуляційна особливість вокальної імпровізації. Голосні звуки та акценти.	4
4	Мелодійні побудови «скету». Традиційні мелодичні моделі.	6
5	Основна музична термінологія, яка використовується джазовому виконавстві.	2
6	Значення мажору, пентатоніки та блюзового звукорядів у імпровізації.	4
7	Мелодичні прикраси притаманні джазовому співу.	2
8	Побудова вокальної імпровізації залежності. Контурна риска вокальної імпровізації.	2
9	Модальний джаз (англ. Modal jazz). Модальні джазові моделі.	4
10	Стильові особливості імпровізації.	6
	Разом	36

6. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Визначення «SCAT»	4
2	Ритмічні етюди.	10
3	Складові артикуляційні вправи. Використання акцентів у вісімках, тріолях та шістнадцятих.	6
4	Складові вправи під час переходу до імпровізації. Варіативність вокальних прав.	6
5	Основна музична термінологія, яка використовується джазовому виконавстві.	2
6	Вправи з використанням блюзового звукоряду.	8
7	Мелодичні прикраси притаманні джазовому співу.	4
8	Відпрацювання вокальної імпровізації за допомогою арпеджіо, звукорядів	4
9	Модальний джаз (англ. Modal jazz). Модальні джазові моделі.	4
10	Стильові особливості імпровізації.	12
	Разом	60

7. Індивідуальні завдання

1. Зробити транскрипцію вокальних імпровізацій: Dianne Reeves – Lullaby of birdland, Karrin Allyson – Moanin, Miraif & Mariam – Mad About The Boy (Intelligent Music), Dee Dee Bridgewater (H.Silver) Filthy McNasty, Dee Dee Bridgewater - Foggy Day, Paradiddle Joe - Carmen McRae

2. Записати власну імпровізацію на тему народної пісні різних стилів: „Чом ти не прийшов”, „Ти до мене не прийшов”, „ Ой у вишневому саду”, „Чорний ворон”, „Сулико”, „Під облачком”.

3. Проаналізувати творчість видатних імпровізаторів: Бобби МакФеррін, Елла Фитцджеральд, Джони Митчел, Стиви Уандер, Джеймс Браун, Луї Армстронг, Ди Ди Бриджуотер.

8. Методи навчання

1. За джерелом інформації:

- словесні: пояснення, розповідь, бесіда;
- наочні: спостереження, ілюстрація, демонстрація;
- практичні: вправи, творчі завдання.

2. За логікою передачі і сприймання навчальної інформації: індуктивні, дедуктивні, аналітичні, синтетичні.

3. За ступенем самостійності мислення: репродуктивні, творчі.

9. Методи контролю

Навчальні досягнення студентів оцінюються за модульно-рейтинговою системою, в основу якої покладено принцип поопераційної звітності, обов'язковості модульного контролю, накопичувальної системи оцінювання рівня знань, умінь та навичок; розширення кількості підсумкових балів до 100.

У процесі оцінювання навчальних досягнень магістрантів застосовуються такі методи контролю:

- практичний контроль: виконання ритмічних вправ, вокально-імпровізаційних вправ, вокальних імпровізацій.

- письмовий контроль: транскрипції вокальних імпровізацій, власні імпровізації на теми народної пісні різних стилів, аналіз творчості видатних імпровізаторів.

- самоконтроль: уміння самостійно оцінювати свої знання, самоаналіз.

10. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота								Бали без урахуван ня коєфіціє нта	Коефі цієнт	Бали з урахув анням коєфіціє нта
Змістовий модуль №1										
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	МКР	357	3,57	100
31	72	52	63	21	62	31	25			

Поточне тестування та самостійна робота				Бали без урахування коефіцієнта	Коефіцієнт	Бали з урахуванням коефіцієнта
Змістовий модуль № 2						
T8	T9	T10	МКР	180	1,8	100
31	42	82	25			

Навчально-методична карта навчальної дисципліни

Модуль	Змістовий модуль 1. Джазова вокальна імпровізація та витoki поняття «SCAT»						
Кількість балів за модуль	357						
Заняття	1	2	3	4	5	6	7
Годин	2	4	4	6	2	4	2
Назва навчального модуля (практичне заняття) – 132 б.	Визначення «SCAT» $(10+1)*1=11$ б.	Ритмічна побудова «скету» $(10+1)*2=22$ б.	Артикуляційна особливість вокальної імпровізації. Голосні звуки та акценти. $(10+1)*2=22$ б.	Мелодійні побудови «скету». Традиційні мелодичні моделі. $(10+1)*3=33$ б.	Основна музична термінологія, яка використовується джазовому виконавстві. $(10+1)*1=11$ б.	Значення мажору, пентагоніки та блюзового звукорядів у імпровізації. $(10+1)*2=22$ б.	Мелодичні прикраси притаманні джазовому співу. $(10+1)*1=11$ б.
Самостійна робота – 200 б.	20 б.	50 б.	30 б.	30 б.	10 б.	40 б.	20 б.
Види поточного контролю – 25 б.	Модульна контрольна робота – 25 б.						

Підсумковий контроль	ПМК
Всього:	Балів – 357 Коефіцієнт – 3,57

Навчально-методична карта навчальної дисципліни

Модуль	Змістовий модуль 2. Складання вокальних імпровізацій у різних стилях		
Кількість балів за модуль	180		
Заняття	8	9	10
Годин	2	4	4
Назва навчального модуля (практичне заняття) – 55 б.	Побудова вокальної імпровізації залежності. Контурна риска вокальної імпровізації. $(10+1)*1 = 11$ б.	Модальний джаз (англ. Modal jazz). Модальні джазові моделі. $(10+1)*2 = 22$ б.	Стильові особливості імпровізації. $(10+1)*2 = 22$ б.
Самостійна робота – 100 б.	20 б.	20 б.	60 б.
Види поточного контролю – 25 б.	Модульна контрольна робота – 25 б.		
Підсумковий контроль	Залік		
Всього:	Балів – 180 Коефіцієнт – 1,8		

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

11. Методичне забезпечення

1. опорні конспекти практичних занять;
2. навчальні посібники;
3. робоча навчальна програма;
4. акустична система, CD – програвач, фортепіано.

12. Рекомендована література

Базова

1. Stoloff B. Scat! Vocal improvisation techniques –Brooklyn, New York: Gerard and Sarzin Publishing Co., 2001 – 128с.
2. Stoloff B. Blues Scatitudes. Vocal improvisation on the blues – Brooklyn , New York: Gerard and Sarzin Publishing Co., 2003 – 77с.
3. Sadolin C. Complete Vocal Technique – Denmark, Copenhagen: Shout Publications, 2012 - 19с.
4. Коробка В.И. Вокал в популярной музыке. Методическое пособие для руководителей самодеятельных и эстрадно-музыкальных коллективов/ В.И. Коробка - М.: Всесоюзный научно-методический центр, Студия популярной музыки «Рекорд», 1989 - 46с.
5. Степурко О. Скэт. Импровизация/ О. Степурко, - М.: «Камертон», 2006 – 77с.
6. Степурко О. Блюз. Джаз. Рок. Универсальный метод обучения импровизации/ О. Степурко - М.: «Камертон», 1994 – 150с.
7. Хромушин О. Учебник джазовой гармонии для ДМШ./ О. Хромушин – Санкт-Петербург: «Северный олень», 1997 – 56с.
8. Фуксман М. – ЖУРНАЛ Стаття 2. Інтерпретація свінга. Ритм і Метр: число і енергія. – Комплексний ритмічний практикум в курсі сольфеджіо – 14с.

Допоміжна

1. Баташев А. Искусство джаза в музыкальной культуре // Советский джаз. Проблемы. События. Мастера: Сб. ст. / Сост. и ред. А. Медведев, О. Медведева. – М.: Сов. композитор, 1987. – С. 80 – 95.
2. Конен В. Дж. Рождение джаза. – М.: Сов. Композитор, 1984. – 311 с., нот., нот. ил., 8 л. ил.
3. Овчинников Е. Джаз как явление музыкального искусства. – Искусство. – М.: ГМПИ, 1984. – 66 с.
4. Чугунов Ю. Гармония в джазе: Учеб. пособие для ф-п. – М.: Сов. Композитор, 1980. – 152 с.
5. Коллиер, Д. Становление джаза / Д. Коллиер. – М.: Радуга, 1984. – 390 с.
6. Овчинников, Е.В. История джаза: учеб. пособие / Е.В. Овчинников. – М.: Музыка, 1994. – Вып. 1. – 240 с.
7. Озеров, В.Ю. Джаз. США: учеб.-справ. пособие / В.Ю. Озеров. – М.: ГМПИ, 1990. – 159 с.

13. Інформаційні ресурси

1. <http://completevocalinstitute.com/files/2013/01/CVTbook-uk.pdf>